

ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՅԵՐԻ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՖՂԱՆԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ. ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՌՈՒԹՅՈՒՆ

ՎԼԱԴԻՄԻՐ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

ԵՊՀ Իջևանի մասնաճյուղ, ՀՀ, Իջևան

Էլ. հասցե՝ vladimir.pogosyan@ysu.am

DOI: 10.24234/scientific.v2i52.387

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Աֆղանական պատերազմը և նրա ազդեցություն խորհրդային հասարակության վրա հանգեցրին նշանակալի փոփոխությունների: Սույն հոդվածում ուսումնասիրված է Խորհրդային Հայաստանից աֆղանական պատերազմին մասնակցած զինծառայողների քանակական պատկերը՝ նպատակ ունենալով ցույց տալ աֆղանական պատերազմին մասնակից հայ զինծառայողների մարտական փորձառության վերակիրառությունը արցախյան պատերազմում և նրանց ներդրումը ՀՀ զինված ուժերի կազմավորման գործընթացում:

Արխիվային գործերի, վետերանական կազմակերպությունների և համացանցային տեղեկույթի համադրությամբ հաստատվել է, որ Խորհրդային Հայաստանից պատերազմին մասնակցել են շուրջ 4000 զինծառայող (400 սպա), զոհվել է 86 հայրենակից (128 հայ՝ ԽՍՀՄ բոլոր հանրապետություններից), վիրավորվել՝ շուրջ 300-ը: Հեղինակը ցույց է տալիս, որ վետերանների մարտական փորձառությունն ու նրանց միջև ձևավորված կազմակերպական կապերը նպաստել են կամավորական ջոկատների կազմավորմանը, մարտական գործողությունների կազմակերպմանը և հայրենիքի պաշտպանության գործի իրականացմանը: Առանձնակի կարևորվում է այն հանգամանքը, որ վետերան-սպաները ոչ միայն վճռորոշ ներդրում են ունեցել կամավորական ջոկատների ձևավորման, այլև ազգային բանակի կազմավորման և կայացման գործում:

Եզրակացվում է, որ աֆղանական պատերազմի մարտական փորձառության կիրառումը արցախյան պատերազմում պատահականություն չէր, այլ «մարտական կապիտալի» փոխակերպման օրինաչափ արդյունք, այն պայմաններում, երբ բացակայում էին պաշտպանական ինստիտուտներն ու ռազմական կառույցները:

Բանալի բառեր՝ աֆղանական պատերազմ, մարտական կապիտալ, վերերաններ, զինված ուժեր, ինստիտուցիոնալ փոխակերպում, վերերանական կազմակերպություններ, ինտերնացիոնալ պարտք:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Աֆղանստանում խորհրդային ռազմական գործողություններին ներգրավվեցին ԽՍՀՄ բոլոր միութենական հանրապետություններից զորակոչված զինծառայողներ: Միջինասիական հանրապետություններից զինծառայողների ներգրավման առանձնահատկությունները, ըստ որոշ աղբյուրների, պայմանավորված էին նաև տարածաշրջանի բնակչության լեզվական և մշակութային որոշ ընդհանրություններով Աֆղանստանի բնակչության հետ: Այնուամենայնիվ, պատերազմի ավելի քան ինը տարիների ընթացքում ռազմական գործողություններին մասնակցեցին նաև Խորհրդային Միության մյուս հանրապետություններից զորակոչված ժամկետային զինծառայողներ և կադրային սպաներ: Իհարկե, վերլուծական մակարդակում բավականին դժվար է առանձնացնել և համեմատել խորհրդային հանրապետություններից զորակոչված զինծառայողների թվաքանակը, նրանց տեղաբաշխումն ու կորուստները, սակայն հայերի մասնակցության օրինակով կփորձենք որոշակիացնել խորհրդային հանրապետությունների մասնակցության և ռազմական կորուստների օրինաչափությունները:

Հետազոտության հիմնական հարցն է՝ ինչպե՞ս է աֆղանական պատերազմին մասնակցած հայ զինծառայողների մարտական փորձառությունը վերաիմաստավորվել և վերածվել «մարտական կապիտալի», և ինչպե՞ս է այդ փորձառության շարունակականությունն արտահայտվել արցախյան պատերազմում ու ՀՀ զինված ուժերի կազմավորման գործընթացում:

Սույն հետազոտության նպատակն է համապարփակ, արխիվային և առաջնային ու երկրորդային աղբյուրների համադրությամբ ուսումնասիրել հայերի մասնակցությունը աֆղանական պատերազմին և մարտական փորձառության կիրառությունը արցախյան պատերազմում: Այս նպատակին հասնելու համար մեր առջև դրել ենք հետևյալ խնդիրները՝

- ուսումնասիրել աֆղանական պատերազմին հայերի մասնակցության մասշտաբները՝ թե ՀԽՍՀ-ից, թե խորհրդային մնացյալ հանրապետություններից,
- հավաքագրել և ամբողջացնել մարտական կորուստների քանակական պատկերը,
- վերլուծել և գնահատել աֆղանական վետերանների դերը Հայաստանի զինված ուժերի կազմավորման և արցախյան առաջին պատերազմում:

Հոդվածի գիտական նորույթը, ըստ էության, կայանում է նրանում, որ առաջին անգամ համակարգված կերպով համադրվում են Խորհրդային Հայաստանից աֆղանական պատերազմին մասնակցած զինծառայողների վերաբերյալ

արխիվային, բացշտեմարանային և համացանցային տվյալները՝ ստեղծելով մասնակցության ամբողջական պատկեր և բացահայտելով հայ զինծառայողների մասնակցության առանձնահատկությունները:

ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Հետազոտության մեթոդաբանական հիմքը կազմում են փոխլրացնող տեսական մոտեցումներն ու պատմագիտական հետազոտության մեթոդները, որոնց համադրումը հնարավորություն է տալիս ուսումնասիրել ինչպես խորհրդային Հայաստանից աֆղանական պատերազմին մասնակցած զինծառայողների թվաքանակը, տարածքային բաշխումն ու մարդկային կորուստները, այնպես էլ պատերազմի մասնակից հայ վետերանների ռազմական փորձառության հետագա նշանակությունը Հայաստանի զինված ուժերի կազմավորման և արցախյան առաջին պատերազմի համատեքստում:

Տեսական մակարդակում կիրառվում են երեք հիմնական մոտեցումներ: Առաջինը, որպես այդպիսին, կարելի է կենտրոնանալ խորհրդային բազմազգ բանակի ինստիտուցիոնալ վերլուծության մոտեցման վրա, որը դիտարկում էր ազգային հանրապետությունների ռազմական ներգրավվածությունը որպես զորահավաքային համակարգի և խորհրդային միասնության արդյունք, որտեղ կարևորվում էր «ինտերնացիոնալ պարտքի» գաղափարախոսությունը, այն դարձնելով նաև զորակոչի լեգիմիտացման հիմնական մեխանիզմ և միջոց: Հենց այս մոտեցմամբ էր կենտրոնական իշխանությունը ձևակերպում և հիմնավորում ազգային հանրապետությունների և ծայրամասերի ներգրավումը արտախորհրդային ռազմական գործողություններին, որտեղ հաշվի չէին առնվում նրանց առանձնահատուկ պատմական կամ քաղաքական հանգամանքները:

Երկրորդ՝ համեմատական մոտեցմամբ, հնարավորություն են ստանում հենվելով Հայրենական Մեծ պատերազմում հայ ժողովրդի մասնակցության պատմագրական փորձի վրա, այն թույլ է տալիս դիտարկել, թե որքանով է աֆղանական պատերազմի փորձառությունը կրկնում կամ, ընդհակառակը, խզում է նախորդ սերունդների ռազմական ծառայության մոդելները:

Երրորդ մոտեցումը՝ կոլեկտիվ հիշողության և վետերանական ինքնության ուսումնասիրության շրջանակն է (collective memory / veteran identity studies), որը զարգացվել է հատկապես Ֆ. Աքերմանի և Մ. Գալբասի աշխատությունում (Ackermann & Galbas, 2015, pp. 1-21), որոնք նվիրված են հետխորհրդային տարածքում աֆղանական վետերանների սոցիալական վերաինտեգրման խնդիրները: Այն հնարավորություն է տալիս զուտ վիճակագրական նկարագրությունից անցում կատարել դեպի փորձառության իմաստավորման վերլուծություն:

Հետազոտության շրջանակում կիրառվել են պատմական աղբյուրների քննադատական վերլուծության, համեմատական-պատմական, քանակական վերլուծության և բովանդակային վերլուծության մեթոդները: Պատմական աղբյուրների քննադատական վերլուծությունն օգտագործվել է արխիվային

փաստաթղթերում, բաց շտեմարաններում և համացանցային հրապարակումներում առկա տեղեկությունների արժանահավատությունն ու հետազոտական խնդրին համապատասխանությունը գնահատելու համար: Քանակական վերլուծության միջոցով համակարգվել են Խորհրդային Հայաստանից զորակոչված և աֆղանական պատերազմին մասնակցած զինծառայողների, ինչպես նաև զոհվածների վերաբերյալ տվյալները: Համեմատական վերլուծությունն օգտագործվել է տարբեր աղբյուրներում ներկայացված թվային ցուցանիշների, հաշվառման տվյալների և մասնակցության համամասնությունների համադրման նպատակով: Բովանդակային վերլուծության միջոցով ուսումնասիրվել են վետերանների վկայություններն ու մամուլի հրապարակումները՝ ռազմական փորձառության ընկալման, դրա հետագա կիրառման և վետերանական ինքնության ձևավորման վերաբերյալ տեղեկություններ առանձնացնելու համար:

Աղբյուրագիտական հիմքը կազմել են արխիվային նյութերը, բաց տեղեկատվական շտեմարանները և համացանցային հրապարակումները: Տարբեր աղբյուրներում ներկայացված թվային տվյալների համադրման ընթացքում հաշվի են առնվել դրանց կազմման, հաշվառման և ընդգրկման հնարավոր տարբերությունները: Հետևաբար, առանձին վիճակագրական ցուցանիշների անհամապատասխանությունները դիտարկվել են ոչ միայն որպես թվային հակասություններ, այլև որպես աղբյուրագիտական ճշտման ենթակա խնդիրներ: Զոհվածների թվաքանակի գնահատման դեպքում կարևորվել է տարբեր ցուցակներում ընդգրկված անձանց տվյալների համադրումը՝ հնարավոր կրկնությունները և հաշվառման տարբեր չափանիշներով պայմանավորված շեղումները բացահայտելու նպատակով:

Հետազոտության քանակական և որակական բաղադրիչների համադրումը հնարավորություն է տալիս անցում կատարել մասնակցության թվային պատկերի նկարագրությունից դեպի դրա պատմական նշանակության մեկնաբանություն: Միաժամանակ, անհրաժեշտ է տարբերակել աղբյուրներով ուղղակիորեն հաստատվող փաստերը և դրանց հիման վրա արվող վերլուծական եզրահանգումները:

ՔՆՆԱՐԿՈՒՄ

Հայերի մասնակցության քանակական պատկերը: Խորհրդային զորքերի սահմանափակ համակազմի մուտքը Աֆղանստանը, ռազմական հենակետերի ձևավորումը և զորքերի տարածաձավալային ապահովումը պահանջում էր մասնագիտական ռազմական համակազմների ներգրավում, որի ուղղությամբ էլ հենց ռազմական գործողությունների սկզբից, Խորհրդային ռազմական գերատեսչությունը իրականացնում էր պլանային աշխատանքներ: Իհարկե, ռազմական գործողությունների պլանավորումը նախատեսում էր կարճաժամկետ կտրվածքում ռազմական խնդիրների իրագործում և Խորհրդահպատակ կառավարության դիրքերի

ամրապնդում, սակայն ասիմետրիկ, տվյալ ժամանակաշրջանի ռազմական օրինաչափություններից դուրս հակառակորդի գործողությունների, լոկալ և ահաբեկչական ռազմական գործողություններին դիմագրավումը պահանջում էր խորհրդային ներկայության հայեցակարգային փոխակերպում՝ նախատեսված իրավիճակային փոփոխություններին հակազդելու նպատակով:

Հակամարտության մեջ մոջահեդների խմբավորումների ներգրավում, արևմտյան տերությունների կողմից ֆինանսական և ռազմական ապահովումը, ռազմատեխնոլոգիական նորամուծությունների կիրառումը խորհրդա-աֆղանական ուժերի նկատմամբ, ոչ միայն փոխակերպեցին ռազմական գործողությունների ընթացքը, այլև ձևավորեցին ռազմական ուժերի դուրսբերման ռազմավարություն:

Ինչպես ցույց են տալիս արևմտյան պատմագիտական և քաղաքագիտական հետազոտությունները, մասնավորապես Ռ.Բրեյթուեյթի աշխատությունը, խորհրդային ղեկավարությունը սկզբնապես նախատեսում էր կարճատև ռազմական գործողություններ՝ սահմանափակ ռազմական ներկայության ապահովմամբ և միջամտությամբ, սակայն հակամարտության ընթացքը և նախաձեռնության փոխանցումը հակառակորդ կողմին՝ այն վերածեց ինը տարի տևած պատերազմի, որն ավարտվեց միայն խորհրդային զորքերի ամբողջական դուրսբերմամբ (Braithwaite, 2011):

Աֆղանստանում խորհրդային ներկայության ավելի քան ինը տարիների ընթացքում ծառայության զորակոչված մոտ 600 հազարանոց զորախմբի կազմում ռազմական գործողություններին մասնակցություն են բերել բոլոր միութենական հանրապետությունների զորակոչիկները, այդ թվում նաև՝ Հայկական ԽՍՀ: Սակայն ի տարբերություն միջինասիական հանրապետությունների, որոնց զինվորական անձնակազմն օգտագործվում էր նաև հատուկ նշանակության ստորաբաժանումներում՝ հաշվի առնելով նրանց լեզվական և մշակութային մերձությունը, հայ զորակոչիկների մասնակցությունը հիմնականում կրում էր ընդհանուր, ոչ էթնիկապես մասնագիտացված բնույթ և տարածվում էր բանակի բոլոր զորատեսակների վրա: Սա պայմանավորված էր նաև ռազմական գործողությունների երկարատևությամբ և ռազմառոտացիոն գործընթացներով, և պետք է նշել նաև, որ առանձին զինվորական կոմիսարիատների զորակոչային տվյալների համադրությամբ նկատելի է, որ ռազմական գործողությունների սկզբնական էտապում ազգային հանրապետությունների զինծառայողների ներգրավումն ավելի լայն էր, քան վերջին տարիներին (օրինակ Վարդենիսի զինվորական կոմիսարիատից զորակոչվածներից ամենամեծ խումբը զորակոչվել է 1981 թվականին և կազմում է ընդհանուր զորակոչվածների 27 տոկոսը, կամ 121 զորակոչվածից 33-ը (ՀԱԱ, ֆ. 328, ց. 41, գ. 7, թ. 1-47)): Համանման պատկեր են ներկայացնում նաև Խորհրդային Հայաստանի այլ զինկոմիսարիատներից զորակոչվածների անվանացուցակային տվյալները (400 հոգի՝ միայն Շիրակից. Աֆղանստանի մոռացված մարտիկները, 2019): Խայտաբղետ պատկեր է ներկայացնում նաև զորակոչված զինծառայողների համակազմը՝ որոշ զինկոմիսարիատների ցուցակներում բացակայում են սպայակազմի

ներկայացուցիչները, որոշներում առկա են նաև զորակոչված սպայակազմի ներկայացուցիչներ (ՀԱԱ, ֆ. 328, ց. 23, գ. 52, թ. 186-188):

Արխիվային ցուցակների (ՀԱԱ, ֆ. 328) և հրապարակված տվյալների համադրությունը թույլ է տալիս ենթադրել, որ աֆղանական պատերազմին մասնակցած հայ սպաներից մի մասը հետագայում ներգրավվել է Հայաստանի զինված ուժերի կազմավորման գործընթացում: Նրանց դերակատարության ծավալը գնահատելու համար անհրաժեշտ է համադրել կենսագրական տվյալները, զինվորական ծառայության հետագա ուղին և նորաստեղծ զինված ուժերում զբաղեցրած պաշտոնները:

Աֆղանստանի պատերազմի հայ վետերանների միության տվյալներով՝ Խորհրդային Հայաստանից պատերազմին մասնակցել են շուրջ 4000 զինծառայողներ (Աֆղանստանը և հայերը, 2021; Հայաստանն ու մոռացված պատերազմն Աֆղանստանում, 2019; Աֆղան-վետերանները պատվով են կրում Հայրենիքի զինվորի կոչումը, 2009; «Պատերազմը Աֆղանստանում սխալ էր սկզբից», 2021), որոնցից 400-ը սպայական կազմի ներկայացուցիչներ: Համեմատության համար նշենք, որ Խորհրդային Վրաստանից աֆղանական պատերազմին մասնակցել են շուրջ 5000 զինծառայողներ, որոնցից 128-ը զոհվել են (Илия II благословил ветеранов афганской войны, 2012), իսկ Ուկրաինայից՝ մոտ 150000 զինծառայող, որոնցից զոհվել կամ անհայտ կորածի կարգավիճակ ունեն 3360-ը (Sklokina, 2015, p. 134): Համամասնության համար նշենք, որ 1980-1989 թվականներին միջինում 51 միլիոն բնակիչ ունեցող Ուկրաինային աֆղանական պատերազմին մասնակցել է բնակչության 0.295%-ը, իսկ Խորհրդային Հայաստանից (միջինում 3.28 միլիոն բնակիչ)՝ 0.125%-ը: Այսպիսով, Ուկրաինայի մասնակցությունը մոտ 2.36 անգամ ավելի բարձր է քան Խորհրդային Հայաստանինը: Խորհրդային Վրաստանի մասնակցությունը աֆղանական պատերազմին ևս տատանվում է 0.1%-ի շրջանակներում: Այս ցուցանիշները վկայում են բնակչության թվաքանակի նկատմամբ հաշվարկված մասնակցության հարաբերակցության տարբերության մասին: Սակայն այդ տարբերությունը բացատրելու համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել զորակոչի կազմակերպման, զինծառայողների հաշվառման և կիրառված վիճակագրական տվյալների համադրելիության խնդիրները:

Խորհրդային այլ հանրապետություններից հայության մասնակցության մասշտաբների մասին կարող ենք միայն ենթադրություններ կատարել, քանի որ պաշտոնական վիճակագրություն չկա, իսկ այլ հանրապետությունների զոհերի ցուցակներում ազգության հայ զինծառայողներին համամասնությունը հուշում է, որ հաջորդ մեծ խմբերը զորակոչվել են Խորհրդային Վրաստանից (13 զոհ) (Список павших в Афганской войне по Республике Армения) և Ադրբեջանից (12 զոհ, ներառյալ ԼՂԻՄ-ից զորակոչված զինծառայողները) (Список павших в Афганской войне по Республике Азербайджан): Առկա բաց շտեմարանների, վետերանական կազմակերպությունների և արխիվային փաստաթղթերի ուսումնասիրության հիման վրա կարող ենք փաստել, որ աֆղանական պատերազմի ընթացքում զոհվել է 128

ազգության հայ զինծառայողներ, որոնցից 86-ը Խորհրդային Հայաստանից: Իհարկե, զոհերի թվի ամբողջացումը ևս որոշակի խնդիրներ է ձևավորում, քանի որ ամբողջական, տվյալաի են և պաշտոնական ցուցակներ առկա չեն, իսկ արխիվային նյութերը վերաբերում են առանձին զինկոմիսարիատների կորուստներին: Մամուլում և այլ համացանցային աղբյուրներում ևս առկա են իրարամերժ տվյալներ, որոնք թույլ են տալիս ենթադրել պաշտոնական գերատեսչությունների շրջանում ևս միասնական կորուստների ցուցակի բացակայության մասին: Այսպես, Աֆղանստանի պատերազմի հայ վետերանների միության տվյալներով Խորհրդային Հայաստանի կորուստները կազմում են 86 (երկու զոհերը ազգությամբ ոչ հայ) մարտական կորուստ (Հայաստանն ու մոռացված պատերազմն Աֆղանստանում, 2019), իսկ ՀՀ նախագահ Սերժ Սարգսյանի ելույթում հնչել է 95 հայրենակիցների կորստի մասին (Աֆղան-վետերանները պատվով են կրում Հայրենիքի զինվորի կոչումը, 2009): Կարծում ենք, Նախագահի կողմից հնչեցված թիվը վերաբերում էր հայության հավաքական կորուստներին, որոնք ճշգրտված էին պաշտպանական գերատեսչության կամ այլ պետական ինստիտուտների կողմից, սակայն զոհերի թվի համեմատաբար ճշգրիտ և անվանական տվյալը տրվում է վետերանական կազմակերպության կողմից, որտեղ հավաքագրված են ոչ միայն Խորհրդային Հայաստանի մարտական կորուստները, այլև մնացյալ հանրապետություններից զորակոչված ազգության հայ զոհերի տվյալները:

Նշենք նաև, որ աֆղանական պատերազմին մասնակից հայերից շուրջ 300 ստացել են վիրավորում («Պատերազմը Աֆղանստանում սխալ էր սկզբից», 2021): Վերոնշյալ թվական տվյալները արտացոլում են հանրապետության համամասնական ներգրավվածությունը Խորհրդային բանակային ստորաբաժանումների կազմում: Սահմանափակ մարդկային ռեսուրսներով Հայկական ԽՍՀ-ն ապահովել է կանոնավոր զորակոչ՝ կրելով նաև էական մարդկային կորուստները: Կորուստների կառուցվածքը (զոհված/վիրավոր հարաբերակցությունը՝ մոտավորապես 1/ 2.3) հարաբերելի է Խորհրդային բանակի ընդհանուր վիճակագրության հետ և վկայում է, որ հայ զինծառայողների ծառայության պայմանները չէին տարբերվում այլ միութենական հանրապետությունների զինծառայողների պայմաններից, իսկ կորուստների հարաբերակցությունը ևս նույնական է և համեմատելի:

Խորհրդային Հայաստանից զորակոչված զինծառայողների ծառայությունը Աֆղանստանում տարածվում էր զորատեսակների լայն սպեկտրի վրա՝ հետևակից և հրետանուց մինչև ավիացիա և բժշկական ծառայություն՝ ընդգրկելով ինչպես շարքային, այնպես էլ սպայական ու գեներալական կազմը: Անհատական վկայությունների վերլուծությունը թույլ է տալիս առանձնացնել փորձառության իմաստավորման երկու հիմնական փուլ: Առաջին փուլում՝ ծառայության ընթացքում և անմիջապես դրանից հետո, գերակշռում էր «ինտերնացիոնալ պարտքի» կատարման գիտակցումը, որը համապատասխանում էր պաշտոնական Խորհրդային գաղափարախոսության շրջանակին: Երկրորդ փուլում՝ վետերանների մեծ մասի մոտ ձևավորվում է քննադատական վերաիմաստավորում, ռազմական

գործողությունների, խորհրդային ռազմավարությունների անկատարության և աֆղանական հասարակության նկատմամբ ոչ լեգիտիմ գործողությունների իրականացման գիտակցում՝ «ինտերնացիոնալ պարտքից» մինչև անիմաստ պատերազմի գիտակցում» («Պատերազմը Աֆղանստանում սխալ էր սկզբից», 2021): Ինչպես կարելի է նկատել, այս պատերազմի ընկալման և վերաիմաստավորման երկփուլ մոդելը համահունչ է Ֆ.Աքերմանի և Մ.Գալբասի առաջարկած տրանսազգային վերլուծական շրջանակին, ըստ որի աֆղանական վետերանների ինքնության ձևավորումը և փոխակերպումը հետխորհրդային տարածքում ունեցել է աստիճանական վերաիմաստավորման միջոցով (Ackermann & Galbas, 2015, pp. 8-9):

Խորհրդային զորքերի դուրսբերումից հետո աֆղանական պատերազմ անցած զինծառայողները խորհրդային բոլոր հանրապետություններում հիմնեցին իրենց վետերանական կազմակերպությունները, որոնց հիմնական խնդիրներն էին պահպանել ռազմական նույնօրինակ փորձառություն ունեցող կոլեկտիվ միասնությունը, ինչպես նաև սոցիալական իրավունքների և քաղաքական ազդեցության ապահովումը (Ackermann & Galbas, 2015, p. 11): Իսկ Խորհրդային Միության փլուզումից հետո պատերազմի մասնակիցների և հատկապես հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար ծառացան բազում մարտահրավերներ, որոնց լուծմանն էին ուղղված միավորումների գործունեությունը:

Հետպատերազմյան փորձառությունը. աֆղանական պատերազմից արցախյան գոյապայքար: Աֆղանական պատերազմից հետո հայրենիք վերադարձած վետերանները, ինչպես դիտարկում են հետազոտողները, ներկայացնում էին սոցիալական խումբ, որը տարածված է բոլոր նախկին խորհրդային հանրապետություններում և միավորված է ընդհանուր փորձառություններով (Ackermann & Galbas, 2015, p. 15): Պատերազմական անցյալն ու սոցիալական միջավայր ձևավորելու աֆղանական վետերանների փորձառությունները խորհրդային և հետխորհրդային տարբեր հանրապետություններում ունեցել է իր առանձնահատկություններն ու իրավիճակային դրսևորումները: Աֆղանական պատերազմը կարելի է դիտարկել որպես խորհրդային վերջին տարիների անվտանգության և տնտեսական քաղաքականության ճգնաժամի կարևոր ցուցիչ: Այս համատեքստում պատերազմի մասնակիցների հետպատերազմյան վերաինտեգրման ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս բացահայտելու հասարակական վերաբերմունքի և նրանց սոցիալական հարմարվողականության առանձնահատկությունները: Եթե խորհրդային և հետխորհրդային այլ հանրապետություններում այն դրսևորվեց հասարակական ընկալումների տարբեր շերտերում, շատ հաճախ խզում առաջացնելով հասարակության տարբեր շերտերի միջև, Խորհրդային Հայաստանում սկսված արցախյան շարժումն ու աֆղանական պատերազմ անցած զինծառայողների փորձառությունը հնարավորություն ստեղծեցին ռազմական փորձառությունը

կիրարկել հայրենիքի մի հատվածի և նրա բնակչության անվտանգության և ինքնորոշման իրավունքի պաշտպանության համար:

Ինչպես նշում են հետազոտողները, աֆղանական պատերազմի մասնակիցների և հասարակության կողմից նրանց ընդունելության հակասականությունը, ռազմական գործողությունների երկարատևությունը և ադապտացիոն դժվարությունները մղում էին նոր իրավիճակների և ռիսկերի: Որոշ վետերաններ փորձում էին գտնել իրենց անհրաժեշտ գործողությունները՝ գնալով Խորհրդային Միության այն վայրերը, որտեղ կային ռիսկեր և վտանգներ (Ro'İ, 2015, p. 29): Բազմաթիվ էին աֆղանցի վետերանների կամավորագրումները Չեռնոբիլի, Սպիտակի աղետի գոտի, տարբեր խորհրդային հանրապետություններում ռազմական գործողություններին (Ro'İ, 2015, p. 29): Համընդհանուր տնտեսական, քաղաքական և սոցիալական ճգնաժամի ենթախորքին աֆղանական փորձառություն անցած նախկին զինծառայողները վերադառնում էին հասարակություն, որը «ողջունում էր այս ոչ ժողովրդական պատերազմի ավարտը և չգիտեր, թե ինչպես վարվել այն մարդկանց հետ, ովքեր հպարտանում էին դրան մասնակցելու համար և ակնկալում էին երախտագիտության որևէ նշան հենց դրա համար» (Ro'İ, 2015, p. 30):

Չնայած հետպատերազմյան հարմարվողականության խնդիրներին, այսպես կոչված «աֆղանական սինդրոմի»¹ առկայության վետերանների շրջանում, նրանց մի հսկայական հատված իրենց մասնագիտական գործունեությունը և ներդրումն ունեցան խորհրդային և հետխորհրդային զինված ուժերում, ներքին անվտանգության ուժերում ծառայության անցնելով: Ինչպես ցույց են տալիս հետազոտությունները՝ մինչև 1991 թվականը խորհրդային զինված ուժերում ծառայության էր անցել ավելի քան 70 հազար վետերան, որոնց գերակշիռ մասը սպաներ կամ ենթասպաներ էին, որոնք ռազմական կարիերայի նախընտրություն էին կատարել մինչև աֆղանական պատերազմի սկիզբը (Ro'İ, 2015, p. 37): Զինված ուժերի բարձրաստիճան պաշտոնյաների շարքերը նույնպես համալրվեցին աֆղանական պատերազմի վետերաններով, քանի որ նրանց մարտական գործողություններ ղեկավարելու փորձառությանը տրվում էր առաջնահերթություն: 40-րդ բանակի մի շարք ավագ սպաներ դարձան գեներալներ կամ պատերազմի ընթացքում, կամ պատերազմից հետո: «Աֆղանստանում ձեռք բերած պրոֆեսիոնալիզմն» օգտագործվեց նաև ներքին գործերի նախարարության հատուկ ստորաբաժանումներում ծառայության ապահովման համար:

Աֆղանական պատերազմի մասնակիցների և վետերանական միավորումների դերակատարությունը հատկապես մեծացավ 1989-1990 թվականներին, երբ գորբաչովյան վերակառուցման քաղաքականության պայմաններում ազգային հանրապետություններում ակտիվացան անջատողական գործընթացները:

¹ «Աֆղանական սինդրոմը» (երբեմն անվանում են նաև «Աֆղանստանի սինդրոմ») ռազմական հոգեբանության և սոցիոլոգիայի մեջ օգտագործվող տերմին է, որը նկարագրում է պատերազմի վետերանների մոտ առաջացող հետտրավմատիկ սթրեսային խանգարման (PTSD) և սոցիալական վերաինտեգրման հետ կապված բարդությունը:

Աֆղանական պատերազմ անցածները, որպես հասարակության մեջ ազդեցություն և կազմակերպական միասնականություն ապահովող կոլեկտիվ, մասնակցություն ունեցան ոչ միայն քաղաքական գործընթացներին, այլև ռազմական կամ կիսառազմական գործողություններում (Brown, 1996, p. 280)՝ Ղրղզստանում (Ro’i, 2015, p. 50), Վրաստանում (Ro’i, 2015, p. 51) և այլ հակամարտություններում: Հատկապես ազգային հանրապետություններում և միջէթնիկ հակամարտությունների պարագայում աֆղանական վետերանները հանդես եկան որպես ազգային շահերին և հասարակության ծառայություն մատուցող միավորում՝ որոշ դեպքերում կանխելով բախումներն ու հնարավոր քաղաքացիական կորուստները (Լիտվա), ակտիվորեն նպաստում ազգային բանակի ստորաբաժանումների ձևավորմանը (Ուկրաինա) (Sklokina, 2015, pp. 157-158), քաղաքական համակարգերի կայացմանը (Ուզբեկստան) (Ro’i, 2004, p. 109), իսկ որոշ դեպքում հանդես գալիս ազգայնական խմբավորումներին աջակցության դիրքերից (Հարավային Օսիայում «Ռուսական ազգային լեգեոն», Իշկերիայի Չեչենական Հանրապետություն² (Марковский, 2016, с. 315), Մերձդնեստրի Հանրապետություն (Воробьева, 2009, с. 144):

Աֆղանական պատերազմի վետերանները երկու կողմից էլ ակտիվորեն ներգրավվեցին Լեռնային Ղարաբաղում՝ արցախյան պատերազմում՝ հիմնականում հրամանատարական առաքելությամբ իրականացնելով միմյանց հակառակորդ աշխարհագրորայինների ռազմական գործողությունների պլանավորումն ու ընթացքը: Հայ զինծառայողների Աֆղանական փորձառությունից դեպի արցախյան փորձառություն տեղի ունեցավ արցախյան շարժմանը զուգընթաց, երբ մի կողմից աֆղանական պատերազմից հետո մասնակիցների վերաինտեգրման խնդիրների շրջանակի ձևավորումը, մյուս կողմից հանրային իրարամերժ ընկալումներ նոր հնարավորություն և կամուրջ ձևավորեցին վերջիններիս համար՝ իրենց ներդրումն ունենալու հայրենիքի պաշտպանության գործին: Այս համատեքստում կիրարկելի է Պիեռ Բուրդիեի դաշտի և կապիտալի ձևերի տեսությունը (Bourdieu, 2018, pp. 78-92), որը սոցիոլոգիայում կիրառվում է վետերանների քաղաքացիական և հետագա ռազմական վերաինտեգրման վերլուծության համար³ (Roth, 2025, pp. 730-747): Արցախյան պատերազմը որոշակի առումով հնարավորություն էր վերջիններիս կողմից իրենց մշակութային (ռազմական) կապիտալի ներդրման համար: Այս համատեքստում կարելի է կիրառել Հ. Ուիլքինսոնի առաջարկած «մարտական կապիտալի» (combat capital) հասկացությունը (Wilkinson, 2019), որը ինտեգրվում է Բուրդիեի կապիտալի ձևերի տեսության մեջ որպես մշակութային կապիտալի ենթատեսակ: Այն ներառում է մարտական հմտություններ, ռազմական գիտելիք,

² Չճանաչված Իշկերիայի Չեչենական Հանրապետության առաջին նախագահ Զոխար Դուդաևը, հանդիսանալով խորհրդային ավիացիայի գեներալ-մայոր, ևս մասնակցություն էր ունեցել աֆղանական պատերազմին, իրականացրել մի քանի մարտական թռիչք, ռազմական գործողությունների օրակարգ նորամուծելով թշնամու դիրքերի գորգային ռմբակոծության տեխնիկան:

³ Ռազմական ծառայության ընթացքում ձևավորված կապիտալի երեք ձևերի՝ տնտեսական, մշակութային և սոցիալական, դրանց փոխակերպման ու փոխանցման մասին տես, Roth S. Career boundary crossing: The importance of networks for the transition from the military to civilian employment //Sociological Research Online, 2025. V. 30. №. 3. pp. 730-747.

հրամանատարական փորձառություն և կարող է փոխակերպվել սիմվոլիկ կապիտալի (հեղինակություն, ճանաչում) կամ ինստիտուցիոնալ կապիտալի (պաշտոններ ՀՀ ՁՈՒ-ում): Հենց այս հայեցակարգն է բացատրում, թե ինչպես է աֆղանական պատերազմում ձեռք բերված փորձառությունը վերածվում արցախյան պատերազմի ռեսուրսի: Այս ինտեգրված մոդելը հնարավորություն է տալիս վերլուծելու աֆղանական պատերազմի հայ մասնակիցների փորձառությունը բազմակողմանիորեն՝ միաժամանակ պահպանելով վերլուծության համակարգվածությունը և տեսական խորությունը:

Նախ, «աֆղանցի» հայորդիները տիրապետում էին լեռնային պայմաններում մարտ վարելու, հետախուզության և մարտական կազմակերպչական եզակի հմտությունների, իսկ հայկական կանոնավոր բանակի բացակայության պայմաններում այս ինկորպորացված մշակութային կապիտալը դարձավ կամավորական ջոկատների և ինքնապաշտպանական ուժերի ձևավորման հիմնական հենասյունը:

Աֆղանական պատերազմից հետո ձևավորված «մարտական եղբայրության» ցանցերը արագորեն վերափոխվեցին աշխարհագրային և կամավորական խմբերի, իսկ զինակից ընկերների միջև ձևավորված մարտական վստահությունը հնարավորություն տվեց կարճ ժամանակում ստեղծել մարտունակ հրամանատարական միջուկ:

Պետք է նշել, որ նոր իրավիճակը վերափոխեց նաև աֆղանական փորձառություն ունեցող հայ զինծառայողների արժեքային համակարգը, և ինչպես Պ.Բուրդիե ընդգծում է, տեղի ունեցավ հաբիտուսների բախում և փոխակերպում (Habitus Transformation) (Bourdieu, 1977, p. 83)՝ «խորհրդային զինծառայողից» դեպի «ազգային ազատամարտիկ»: Եթե աֆղանական պատերազմում հայ զինծառայողները կռվում էին օտար երկրում՝ որպես խորհրդային բանակի զինծառայողներ (որտեղ նրանց հաբիտուսը ձևավորվել էր «պարտքի» և «կարգապահության» շուրջ), ապա արցախյան պատերազմում մարտական փորձառությունն ու ծառայության մոդելը ձեռք բերեց նոր՝ էքզիստենցիալ և ազգայինի պաշտպանության իմաստ:

Այս համատեքստում դիտարկելի է խորհրդային բանակում ձեռք բերած «մարտական կապիտալի» կիրառումը արցախյան շարժման ինքնակազմակերպման փուլում, որը դարձավ բարձրարժեք ռեսուրս, քանի որ պաշտոնական ռազմական ինստիտուտների չգոյության պայմաններում կամավորական կամ աշխարհագրային ջոկատների արդյունավետությունն ուղղակիորեն կախված էր վերջիններիս անհատական մարտական փորձառությունից: Այսպիսով, պետական ռազմական կառույցների ձևավորման սկզբնական փուլում մարտական կապիտալը կարող էր լրացնել ինստիտուցիոնալ կարողությունների պակասը՝ նպաստելով կամավորական ստորաբաժանումների կազմակերպմանը և փորձառու կադրերի ներգրավմանը:

Պետք է նաև նշել, որ դեռևս Սումգայիթյան ոճրագործությունից անմիջապես հետո Խորհրդային Հայաստանում ինքնաբուխ ձևավորված կամավորական ջոկատների թվում իր մարտական ուղին անցավ «Աֆղանական ջոկատը», որը հենց այդպես է կոչվել այն պատճառով, որ կազմավորված է եղել Աֆղանստանում մարտական փորձառություն անցած երիտասարդներից, ինչը ևս վկայում է աֆղանական մարտական փորձառության բարձր ինստիտուցիոնալ կշռի մասին: Հայոց բանակի սպայական միջուկ կազմող ռուսական բանակում ծառայող շուրջ 4400 կադրային սպաներից մեծամասնություն, ինչպես նշում է ՀՀ պաշտպանության առաջին նախարար Վազգեն Մանուկյանը, չունեն մարտական փորձառություն՝ «բացի աֆղանական պատերազմի մասնակիցներից» (Վազգեն Մանուկյան, 2015): Այս դիտարկումն ուղղակիորեն հաստատում է մարտական կապիտալի ներդրման հայկական փորձառության մասին. աֆղանական վետերան-սպաները ունեին և ֆորմալ ռազմական գիտելիք (ինստիտուցիոնալացված մշակութային/ռազմական կապիտալ), և իրական մարտական փորձառություն: Կարծում ենք, որ այս երկակի կապիտալի կրողները դարձան կապող օղակ նոր ձևավորվող հայկական կանոնավոր բանակի և կամավորական շարժման միջև:

Համեմատական տեսանկյունից նման օրինաչափություն արձանագրված է նաև այլ հետխորհրդային երկրներում՝ մասնավորապես Ուկրաինայում, որտեղ աֆղանական վետերանների կազմակերպված շարժումը վերածվեց քաղաքացիական հասարակության կարևոր դերակատարի՝ իր «ռազմական եղբայրության» մշակութային կապիտալով նպաստելով ազգային մոբիլիզացիային ինչպես Մայդանի իրադարձությունների, այնպես էլ Դոնբասի համար մղվող (Sklokina, 2015, p. 159) և ռուս-ուկրաինական պատերազմներում: Հայաստանի աֆղանական պատերազմի վետերանների մարտական կապիտալի փոխակերպումը տեղի ունեցավ ոչ թե տասնամյակների ուշացումով, ինչպես Ուկրաինայում, այլ գրեթե անմիջապես՝ արցախյան շարժման առաջին տարիներին, որը մեծապես պայմանավորված էր անվտանգության սպառնալիքի ահազնացմամբ:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարելի է եզրահանգել, որ աֆղանական պատերազմի հայ վետերանների ներուժի գործադրումը արցախյան պատերազմներին ոչ թե պատահական համընկնում էր, այլ մարտական կապիտալի կառուցվածքային փոխակերպման օրինաչափ գործընթաց, որի ընթացքում խորհրդային բանակում ձեռք բերված փորձառությունը վերածվեց վերակիրարկելի ռեսուրսի՝ ազգային զինված ուժերի կազմավորման վաղ, ինստիտուցիոնալ ոչ կայուն փուլում: Անհերքելի է նաև այն փաստը, որ ՀՀ զինված ուժերի ավագ և բարձրագույն սպայակազմի մի զգալի մաս իր մարտական մկրտությունն անցել է աֆղանական պատերազմում: Ինչպես նշվում են աղբյուրներում, աֆղանական պատերազմի 187 վետերան զոհվեց արցախյան առաջին պատերազմի ընթացքում (Աֆղան-վետերանները պատվով են կրում Հայրենիքի զինվորի կոչումը, 2009): ՀՀ զինված ուժերի բարձրագույն

սպայակազմի 10 և ավելի գեներալներ իրենց մարտական փորձառությունն անցել են աֆղանական պատերազմի տարբեր ռազմաճակատներում (Պետրոսյանց & Ղազարյան, 2009):

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Աֆղանական պատերազմին հայերի մասնակցությունը խորհրդային բազմազգ ռազմական համակարգում ազգային հանրապետությունների ինտեգրման տիպական, սակայն նաև առանձնահատուկ դրսևորումներ ունեցող դեպք է: Հայերի մասնակցության քանակական պատկերն ու կորուստները վկայում են Հայկական ԽՍՀ-ի պատերազմին լիարժեք ընդգրկվածության մասին, որը նպաստեց նաև պատերազմին մասնակից հայ վետերանների ռազմական փորձառության երկփուլային վերաիմաստավորմանը և արցախյան պատերազմներին որոշիչ մասնակցությանը:

Աֆղանական պատերազմի հայ մասնակիցների փորձառությունը նպաստեց ռազմական գիտելիքի և գործնական հմտությունների փոխանցմանը, ինչպես նաև ՀՀ զինված ուժերի կազմավորման սկզբնական փուլում փորձառու կադրերի ներգրավմանը: Այս գործընթացի ինստիտուցիոնալ և սերնդային շարունակականությունը բացահայտելու համար անհրաժեշտ են հետազա միջգիտակարգային ուսումնասիրություններ:

Հարուկ շնորհակալություն ենք հայտնում «Աֆղանստանի պատերազմի վետերանների միություն» հասարակական կազմակերպությանը՝ տեղեկատվական խորհրդարվության, պատերազմի հայ մասնակիցների ցուցակների և կորուստների մասին տեղեկատվություն տրամադրելու համար:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

ՀԱԱ, ֆ. 328, ց. 41, գ. 7, թ. 1-47, ՀԱԱ, ֆ. 328, ց. 29, գ. 27, թ. 16, 49; ՀԱԱ, ֆ. 328, ց. 7, գ. 56, թ. 2; ՀԱԱ, ֆ. 328, ց. 7, գ. 25, թ. 38-43; ՀԱԱ, ֆ. 328, ց. 32, գ. 23, թ. 97-100; ՀԱԱ, ֆ. 328, ց. 42, գ. 6, թ. 222, 266; ՀԱԱ, ֆ. 328, ց. 22, գ. 38, թ. 70, 114, 116-117, 123; ՀԱԱ, ֆ. 328, ց. 6, գ. 18, թ. 1; ՀԱԱ, ֆ. 328, ց. 35, գ. 15, թ. 6, 19, 24; ՀԱԱ, ֆ. 328, ց. 40, գ. 61, թ. 41:

Աֆղանստանը և հայերը. (2021). <https://hhpress.am/aylq/2021/5904/> (Հղված է՝ 18.08.2026)

Աֆղան-վետերանները պատվով են կրում Հայրենիքի զինվորի կոչումը. ՀՀ նախագահ. (2009). <https://newsarmenia.am/am/news/politics/arm1-20090216-42026827/> (Հղված է՝ 18.08.2026)

- Հայաստանն ու մոռացված պատերազմն Աֆղանստանում.** (2019). Ինչի մասին չարժե լռել 30 տարի անց. <https://arm.sputniknews.ru/20190214/armenia-afxanakan-paterazm-17283869.html> (Հղված է՝ 15.08.2026)
- Մանուկյան Վ..** (2015). Մենք պետք է ցանկացած կետում հակառակորդից երկու անգամ ուժեղ լինենք. <https://armenpress.am/hy/article/791874> (Հղված է 19.08.2026)
- «Պատերազմը Աֆղանստանում սխալ էր սկզբից».** մասնակից հայերը հիշում են ու քննարկում. (2021). <https://www.azatutyun.am/a/31415003.html> (Հղված է՝ 18.08.2026)
- Պետրոսյանց, Տ. & Ղազարյան, Գ.** (2009). 1000 հայազգի գեներալներ, ծովակալներ, Երևան, Հեղ. հրատ:
- 400 հոգի՝ միայն Շիրակից.** (2019). Աֆղանստանի մոռացված մարտիկները. <https://arm.sputniknews.ru/20190219/afghanistan-30-years-ago-miayn-shirakic-400-mard-e-masnakcel-17375162.html> (Հղված է 19.08.2026)
- Воробьева, Н. В.** (2009). Афганистан болит в моей душе: Книга памяти приднестровцев, погибших в Афганистане. Изд. второе, дополненное и исправленное. Тирасполь.
- Илия II благословил ветеранов афганской войны.** (2012). <https://sputnik-georgia.ru/20190220/veteranov-afganskoy-voyny-iliya-II-blagoslovil-244379649.html> (Հղված է՝ 18.08.2026)
- Марковский, В. Ю.** (2016). Боевая авиация в Афганской войне. М.: Яуза: Эксмо.
- Список павших в Афганской войне по Республике Армения,** <https://afgan.ru/memorial/afgan-armenia-.html> (Հղված է՝ 18.08.2026)
- Список павших в Афганской войне по Республике Азербайджан,** <https://afgan.ru/memorial/afgan-azerbaydzhan-.html> (Հղված է՝ 18.08.2026)
- Ackermann, F., & Galbas, M.** (2015). Back from Afghanistan: Experiences of Soviet Afghan War veterans in transnational perspective. *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society*, 1(2), 1–21.
- Bourdieu, P.** (2018). The forms of capital. In *The sociology of economic life* (pp. 78–92). Routledge.
- Bourdieu, P., & Nice, R.** (1977). *Outline of a theory of practice* (Vol. 16). Cambridge University Press.
- Braithwaite, R.** (2011). *Afgantsy: The Russians in Afghanistan, 1979–1989*. Oxford University Press.
- Brown, A.** (1996). *The Gorbachev Factor*. Oxford University Press.
- Ro'i, Y.** (2004). Islam in the FSU—An inevitable impediment to democracy? In *Democracy and pluralism in Muslim Eurasia* (pp. 101–116). Routledge.

- Ro'i, Y.** (2015). The varied reintegration of Afghan War veterans in their home society. *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society*, 1(2), 19-56.
- Roth, S.** (2025). Career boundary crossing: The importance of networks for the transition from the military to civilian employment. *Sociological Research Online*, 30(3), 730–747.
- Sklokina, I.** (2015). Veterans of the Soviet–Afghan war and the Ukrainian nation-building project: From perestroika to the Maidan and the war in the Donbas. *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society*, 1(2), 133-168.
- Wilkinson, H. R.** (2019). *No Man's Land? Veterans' experiences of 21st century warfare and the return to post-conflict life* (Doctoral dissertation).
<https://nottingham.academia.edu/HannahWilkinson> (18.08.2026)

REFERENCE LIST

- HAA, f. 328, ts'. 41, g. 7, t'. 1-47, HAA, f. 328, ts'. 29, g. 27, t'. 16, 49; HAA, f. 328, ts'. 7, g. 56, t'. 2; HAA, f. 328, ts'. 7, g. 25, t'. 38-43; HAA, f. 328, ts'. 32, g. 23, t'. 97-100; HAA, f. 328, ts'. 42, g. 6, t'. 222, 266; HAA, f. 328, ts'. 22, g. 38, t'. 70, 114, 116-117, 123; HAA, f. 328, ts'. 6, g. 18, t'. 1; HAA, f. 328, ts'. 35, g. 15, t'. 6, 19, 24; HAA, f. 328, ts'. 40, g. 61, t'. 41.
- Afganistan i armyane** (*Afghanistan and the Armenians*). (2021).
<https://hhpress.am/aylq/2021/5904/> (Data obrashcheniya: 18.08.2026)
- Afganskie veterany s chest'yu nosyat zvanie Soldata Otechestva** (*Afghan veterans wear the title "Soldier of the Fatherland" with honor*). Prezident Respubliki Armeniya. (2009). <https://newsarmenia.am/am/news/politics/arm1-20090216-42026827/> (Data obrashcheniya: 18.08.2026)
- Armeniya i zabytaya vojna v Afganistane** (*Armenia and the Forgotten War in Afghanistan*). O chem ne sleduet molchat' spustya 30 let. (2019).
<https://arm.sputniknews.ru/20190214/armenia-afxanakan-paterazm-17283869.html> (Data obrashcheniya: 15.08.2026)
- Manukyan V.** (2015). My dolzhny byt' vdvoe sil'nee vruga v lyuboj moment (*We must be twice as strong as the enemy at any given moment*).
<https://armenpress.am/hy/article/791874> (Data obrashcheniya: 19.08.2026)
- «Vojna v Afganistane s samogo nachala byla oshibkoj».** (2021). Armyanskie uchastniki vspominayut i obsuzhdayut (*Armenian participants reminisce and discuss*). <https://www.azatutyun.am/a/31415003.html> (Data obrashcheniya: 18.08.2026)
- Petrosyanc, T. i Gazaryan, G.** (2009). 1000 armyanskih generalov, admiralov (*1,000 Armenian generals and admirals*), Erevan, per. Heg.

- 400 chelovek tol'ko iz SHiraka** (*400 people from Shirak alone*). (2019). Zabytye voyny Afganistana. <https://arm.sputniknews.ru/20190219/afghanistan-30-years-ago-miayn-shirakic-400-mard-e-masnakcel-17375162.html> (Data obrashcheniya: 19.08.2026)
- Vorob'eva, N. V.** (2009). Afganistan bolit v moej dushe (*Afghanistan aches in my soul*): Kniga pamyati pridnestrovcev, pogibshih v Afganistane. Izd. vtoroe, dopolnennoe i ispravlennoe. Tiraspol'.
- Iliya II blagoslovil veteranov afganskoj vojny** (*Ilia blessed the veterans of the Afghan War*). (2012). <https://sputnik-georgia.ru/20190220/veteranov-afganskoy-voyny-iliya-ii-blagoslovil-244379649.html> (18.08.2026)
- Markovskij, V. YU.** (2016). Boevaya aviatsiya v Afganskoj vojne (*Combat Aviation in the Afghan War*). M.: YAuza: Eksmo.
- Spisok pavshih v Afganskoj vojne po Respublike Armeniya** (*List of those who fell in the Afghan War from the Republic of Armenia*), <https://afgan.ru/memorial/afgan-armenia-.html> (18.08.2026)
- Spisok pavshih v Afganskoj vojne po Respublike Azerbajdzhan** (*List of those who fell in the Afghan War from the Republic of Azerbaijan*). <https://afgan.ru/memorial/afgan-azerbaydzhan-.html> (18.08.2026)
- Ackermann, F., & Galbas, M.** (2015). Back from Afghanistan: Experiences of Soviet Afghan War veterans in transnational perspective. *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society*, 1(2), 1–21.
- Bourdieu, P.** (2018). The forms of capital. In *The sociology of economic life* (pp. 78–92). Routledge.
- Bourdieu, P., & Nice, R.** (1977). *Outline of a theory of practice* (Vol. 16). Cambridge University Press.
- Braithwaite, R.** (2011). *Afgantsy: The Russians in Afghanistan, 1979–1989*. Oxford University Press.
- Brown, A.** (1996). *The Gorbachev Factor*. Oxford University Press.
- Ro'i, Y.** (2004). Islam in the FSU—An inevitable impediment to democracy? In *Democracy and pluralism in Muslim Eurasia* (pp. 101–116). Routledge.
- Ro'i, Y.** (2015). The varied reintegration of Afghan War veterans in their home society. *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society*, 1(2), 19–56.
- Roth, S.** (2025). Career boundary crossing: The importance of networks for the transition from the military to civilian employment. *Sociological Research Online*, 30(3), 730–747.
- Sklokina, I.** (2015). Veterans of the Soviet–Afghan war and the Ukrainian nation-building project: From perestroika to the Maidan and the war in the Donbas. *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society*, 1(2), 133–168.

Wilkinson, H. R. (2019). *No Man's Land? Veterans' experiences of 21st century warfare and the return to post-conflict life* (Doctoral dissertation).
<https://nottingham.academia.edu/HannahWilkinson> (18.08.2026)

РЕЗЮМЕ

УЧАСТИЕ АРМЯН В АФГАНСКОЙ ВОЙНЕ: СЛУЖБА И БОЕВОЙ ОПЫТ

Владимир Погосян

Афганская война и её влияние на советское общество привели к решительным преобразованиям. В статье исследуется количественная картина военнослужащих из Советской Армении, участвовавших в Афганской войне, с целью показать переприменение боевого опыта армянских военнослужащих, прошедших Афганскую войну, в Арцахской войне и их вклад в процесс формирования Вооружённых сил РА.

На основе сочетания архивных дел, ветеранских организаций и интернет-информации установлено, что из Советской Армении в войне участвовало около 4000 военнослужащих (400 офицеров), погибло 86 соотечественников, было ранено около 300. Автор раскрывает, что боевой опыт ветеранов и формирование организационных и боевых сетей братства способствовали формированию военных отрядов и боевых действий в Арцахской войне и успешному осуществлению дела защиты границ родины. Особо подчёркивается то обстоятельство, что ветераны-офицеры внесли решающий вклад не только в формирование добровольческих отрядов, но и в формирование и становление национальной армии.

Делается вывод, что применение боевого опыта Афганской войны в Арцахской войне не было случайностью, а закономерным результатом преобразования «боевого капитала» в условиях, когда отсутствовали оборонные институты и военные структуры.

Ключевые слова: Афганская война, боевой капитал, ветераны, вооружённые силы, институциональная трансформация, ветеранские организации, интернациональный долг.

SUMMARY

ARMENIANS' PARTICIPATION IN THE AFGHAN WAR: SERVICE AND COMBAT EXPERIENCE

Vladimir Pogosyan

The Afghan War and its impact on Soviet society brought about decisive transformations. This article examines the quantitative picture of military servicemen from

Soviet Armenia who participated in the Afghan War, aiming to demonstrate the transfer and application of combat experience of Armenian servicemen who went through the Afghan War in the Artsakh War and their contribution to the process of formation of the Armed Forces of the Republic of Armenia.

Through a combination of archival files, veterans' organizations, and online information, it has been established that around 4,000 servicemen (400 officers) from Soviet Armenia participated in the war, 86 compatriots were killed, and around 300 were wounded. The author reveals that the combat experience of veterans and the formation of organizational and combat brotherhood networks contributed to the formation of military detachments and the organization of combat operations in the Artsakh War and the defense of the homeland. Particularly emphasized is the circumstance that veteran officers made a decisive contribution not only to the formation of volunteer detachments but also to the formation and establishment of the national army.

It is concluded that the use of combat experience of the Afghan War in the Artsakh War was not coincidental but a natural result of the transformation of "combat capital," under conditions when defense institutions and military structures were absent.

Keywords: *Afghan War, combat capital, veterans, armed forces, institutional transformation, veterans' organizations, internationalist duty.*

Հոդվածը ստացվել է՝ 01.07.2026

Հոդվածն ուղարկվել է գրախոսման՝ 03.07.2026

Հոդվածը երաշխավորվել է տպագրության՝ 15.09.2026